

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

СТЕБЛИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [323.2:004.9(47+57)]:81'42(043.5)

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ЯК ДИСКУРС СУЧАСНОСТІ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса, МОН України.

Науковий консультант

доктор політичних наук, професор
Польовий Микола Анатолійович,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса, професор кафедри політології
та державного управління.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, доцент
Даниленко Сергій Іванович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри міжнародних
медіакомунікацій і комунікативних
технологій;

доктор політичних наук, професор
Іщенко Ігор Васильович,
Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри міжнародних відносин;

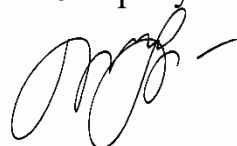
доктор політичних наук, доцент
Коч Світлана Вадимівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, доцент кафедри історії
та світової політики.

Захист відбудеться « 13 » травня 2021 року о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.13 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21021, Вінниця, вул. 600-річчя, 21, ауд. 303-а.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий « 9 » квітня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Мацишина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження цифровізації політики, що є наслідком глобалізації, полягає в тому, що вона кардинально змінює сучасні тренди політичних процесів, функціональне призначення політичних інститутів, суспільні інтеракції та сценарії майбутнього. Цифрові технології обумовлюють результати виборів, формують і модерують громадянську активність, впливають на зовнішній імідж держави, виступають каталізатором гібридності політичних режимів, роблять впізнаваними і легітимними публічних персон, політичні кампанії, доленосні рішення.

Цифровізація політики у державах пострадянського простору набуває специфічних рис. Потреба систематизувати світовий досвід та пострадянську практику цифровізації політики як політики нового типу дозволить зрозуміти призначення нового політичного актора/цифрового політичного суб'єкта, який змінює процеси підготовки прийняття та впровадження політичних рішень відповідно до алгоритмів формування смислів у цифровому середовищі.

Цифровізація політики дає змогу новим політичним акторам ставати центрами прийняття рішень через мобілізацію численних мереж прихильників, а також породжує низку загроз для держав, що не підтримують відповідний інструментарій, для протидії асиметричним інформаційним атакам.

Трансформація політики у цифровому середовищі має свої особливості для кожної окремої держави, кожного політичного режиму, окремого проєкту. Гібридність політичних режимів сучасності робить процес цифровізації політики більш фрагментарним, тому за деякими показниками авторитарні режими можуть навіть випереджати імплементацію процесів цифровізації політики в демократичних державах. За цих умов академічний дискурс має визначати характер адаптації державної політики до тренду цифровізації, здатність політичних акторів використовувати цифровий інструментарій, виробляти та поширювати контент для миттєвої мобілізації низки мережевих аудиторій, наявність у політичних інститутів цифрової інфраструктури для розбудови мереж прямої взаємодії із суспільством, а не опосередкованої через ЗМІ.

Актуальний акцент цього дослідження полягає у вивченні цифрової політики, що викликана глобальною цифровізацією, через розуміння дискурсу сучасності як цифрового поля, у межах кодових систем якого встановлюються смисли. Цифрове поле визначає процедуру формування цифрових політичних суб'єктів, утворення цифрової інфраструктури та механізми інтеграції фрагментованих спільнот. Виявлено, що цифровізація політики є валентним, нестійким, незавершеним процесом. Це можна пояснити самою природою глобальної цифровізації, що постійно самовдосконалюється та самооновлюється. І, як наслідок, формуються цифрові політичні суб'єкти, здатні до самоорганізації, постійного вдосконалення інструментарію через утворення все більш масштабних спільнот. Тож баланс сил у цифровому світі залежить від миттєвої інтеграції цих спільнот цифровими політичними

суб'єктами. Політичні інтеракції стають цифровими, мережевими, що підштовхує усіх учасників політичних процесів сучасності до розбудови мереж і до творення цифрових політичних рішень. Відповідно, актуальним для політичної науки сучасності є дослідження процесів формування нових цифрових політичних суб'єктів у новому мережевому середовищі цифрової політики, особливості розбудови мереж суб'єктами цифрової політики для боротьби за владу, застосування влади та впливу на владу, складові цифровізації державної політики.

Ступінь розробки теми цифровізації політики є значно вищою в зарубіжному науковому дискурсі, однак все ж дослідженням трансформації державної політики під впливом цифровізації приділяється не так багато уваги, бо зазвичай вивчається застосування певного інструментарію на тих або інших рівнях тими або іншими суб'єктами політичного процесу. Доволі значним є масив досліджень, присвячених використанню соцмереж окремими політичними акторами або ж у певних політичних процесах (С. Блессніг, М. Бозетта, М. Броерзма, С. Віллар, Ф. Герреро-Соле, Т. Грахам, З. Емамзаде, Г. Жабо, Ф. Женовіз, А. Каппеллетті, П. Лопес-Рабдан, С. МакГранахан, Б. МакЛаухлін, Дж. Марія, П. Матушевський, С. Мелладо, Дж. Меттез, П. Нахарро, С. Перес-Куріел, В. Стетка, П. Суровец, З. Тарі, Р. Хейс, С. фон Сікорські, А. Шнайкер); змінам, що відбуваються у політичній комунікації під впливом цифровізації, зокрема, появи «популізму 2:0» (С. Блессніг, Дж. Блумлер, Н. Ернст, Д. Каванах, К. Коч-Міхальська, В. Ксю, Дж. Лі, Д. Ліллекер, Б. Отт, П. Пеін, М. Томпсон, Ф. Фукуяма, Г. Чен); трансформаціям публічної сфери під впливом цифровізації (Х. Бенг, Дж. Бламлер, М. Гуревич, Л. Далберг, В. Даттон, М. Делюка, І. Іщенко, Н. Коулдрі, С. Коулман, Дж. Піплз); мережевому активізму (М. Драмбл, Дж. Робертс; А. Янченко); використанню цифрових технологій у політичній боротьбі (Л. Беннет, Р. Гібсон, Дж. Гілмор, М. Гуревич, Х. Доменек-Фабрегат, Д. Крейс, П. Лопез-Рабдан, А. Меттен, Р. Девіс); трансформаціям демократичних та авторитарних режимів під впливом цифровізації (Д. Аджемоглу, Ф. Аморетті, Ф. Вестхоф, С. Грейтенс, С. Даниленко, М. Джіанг, С. Кнутсен, Дж. Корралес, С. Коулман, Г. Ліден, Е. Морозов, Д. Норріс, Д. Робінсон, М. Сантаніелло, А. Сінпенг, С. Стієр, Е. Трере, Д. Халберт, Дж. Шлагер, Р. Шредер). Для визначення особливостей цифровізації політики у країнах пострадянського простору враховувалися дослідження трансформацій політичного дискурсу та політичного режиму в умовах конкурентності та протистояння політичних еліт (Р. Балабан, О. Буз, С. Дерев'янка, Г. Заболотня, І. Мацишина, Д. Моїсеєнко, Т. Нагорняк, Х. Плейнес, Ф. Рудич, О. Фісун, Л. Хахула, В. Чарниш, Е. Щербенко); стихійного характеру політичних процесів, нестабільності українських політичних інститутів (М. Бучин, В. Гапоненко, П. Д'Аньєрі, С. Коч, О. Кушнір, А. Лясота, С. Матушак, М. Мінаков, І. Пантелейчук, О. Рубій, А. Уїлсон, А. Умланд, К. Федоренко); низької активності, керованості, контрольованості політичних партій та інших політичних інституцій, бізнесових еліт, пасивності опозиційних партій, закритості режиму, залежності

від російського політичного курсу та радянської ідентичності у Білорусі (А. Аляксандров, Л. Баликіна, С. Вайт, Л. Вей, Е. Жукова, Е. Коростельова, І. МакАллістер, Т. Польовий, П. Поспєжна, Л. Тітаренко, Д. Хатченсон); суперпрезиденталізму, надмірної бюрократизації політичного класу, що виражається у переважанні формальних контактів, слабкості політичних інститутів та політичних партій у РФ (Н. Бірюков, А. Еванс, М. Ільченко, О. Криштановська, Дж. Лінц, М. Молчанов, Р. Саква, В. Сергєєв, А. Степан, С. Уайт, С. Хансон, К. Шульман). Відповідно, у дослідженні цифровізації існує потреба змістити акцент із вивчення особливостей використання окремих цифрових технологій в окремих політичних кампаніях до визначення трансформацій, які відбуваються в політичних процесах різних держав під впливом цифровізації. Окрім цього, важливо розкрити специфіку політичних процесів у пострадянських державах у контексті цифрової політики. Також необхідно переглянути низку теорій, які виникли на початку дослідження цифровізації політики (теорія модернізації, теорія мобілізації, теорія нормалізації).

Зв'язок дисертації з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційну роботу виконано у межах науково-дослідної теми кафедри політології та державного управління ДонНУ імені Василя Стуса «Динамічні аспекти суспільно-політичних процесів в Україні та світі в другому десятиріччі XXI століття» (реєстраційний номер 0117U003535).

Об'єкт дослідження – дискурс глобальної цифровізації.

Предмет дослідження – цифровізація політики у державах пострадянського простору.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження – виявити специфіку цифровізації державної політики за допомогою моделювання цифрової політики держав в умовах сучасного дискурсу.

Задля досягнення мети необхідно було розв'язати наступні *дослідницькі завдання*:

- на підставі дослідження особливостей трансформації сучасного політичного процесу обґрунтувати концепцію цифрової політики як нового типу реалізації політичного процесу, що виникає під впливом дискурсу глобальної цифровізації;
- на основі систематизації теоретико-методологічних засад досліджень цифровізації політики розробити ідеальну модель цифрової політики;
- побудувати формалізовану комп'ютерну модель цифрової політики на підставі виявлення її структурних елементів, що надає можливість здійснення кількісного дослідження процесу цифровізації державної політики;
- визначити особливості еволюції цифрової політики України, Білорусі, РФ під впливом глобальної цифровізації та укласти періодизацію цього процесу;
- виявити закономірності трансформації цифрової політики у сучасному світі на основі дослідження та співставлення динаміки параметрів

формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики;

- утворити типологію цифрової політики на матеріалі цифрових політичних практик таких держав, як Україна, Білорусь, РФ, Казахстан, Киргизстан, Азербайджан, Грузія.

Логіку і структуру дослідження обумовили такі **наукові гіпотези**:

1) Дискурс глобальної цифровізації стимулює виникнення цифрової політики, що є його іманентною властивістю, обумовлює утворення здатного до самоорганізації цифрового поля, детермінує інтеракції політичних акторів (цифрових політичних суб'єктів) та визначає способи їхньої взаємодії із цифровою інфраструктурою, фрагментуючи публічну сферу політики.

2) Розуміючи національні особливості адаптації політики до цифровізації та сформувавши достатню базу формальних показників структурних елементів цифрової політики, дослідник здатний за допомогою комп'ютерної моделі визначити через динаміку взаємодії цифрових політичних суб'єктів особливості еволюції цифрової політики, типологізувати цей процес та надати прогноз подальшого розвитку цифрової політики держав різних типів.

3) За умов глобальної цифровізації політики слід очікувати у відкритих суспільствах зміцнення інтенсивності політичних інтеракцій, що зумовлюють розбудову децентралізованих мереж у цифрових політичних практиках, активізацію цифрових політичних суб'єктів, підсилення політичної персоніфікації та емоційності дискурсу та використання прямої взаємодії політичних суб'єктів із мережевими аудиторіями на відміну від закритих систем і режимів, де централізовані цифрові мережі будуватимуться навколо одного лідера з низькою інтерактивністю інших акторів політики та використанням опосередкованої взаємодії із мережевими аудиторіями.

4) Транзитивність розвитку суспільства з позитивною динамікою процесів демократизації (в ньому) активізують децентралізацію структури політичних інтеракцій та уможлиблюють втручання глобалізованих цифрових гейткіперів у порядок денний державної політики шляхом їхньої прямої взаємодії з фрагментованими спільнотами.

Методологія дослідження базується на використанні формально-модельного підходу для дослідження політичних процесів (М. Польовий). Теоретичні засади дослідження складають концепції цифровізації дискурсу (Дж. Хофф, С. Шилі), теорії щодо утворення численних мережових структур, що впливають на сучасні політичні процеси (М. де Ваал, С. Гілл, Дж. Голджир, Т. ван Дейк, Т. Лаврук, М. МакФол, Т. Поел, А.-М. Слотер, Т. Фотопуолос, Дж. Шварц), концепції «антиінституційного повороту», пост-бюрократичних організацій (М. Гуревич, С. Коулман, Дж. Бламлер), «кібер-партій» (Х. Марджетс), «зламаного світопорядку» (А. Сігал). Для опису феномену формування нових політичних акторів використовуються концепції «економіки уваги» (М. Голдхабер) та «вірусної політики», (Н. Густафсон). Процес цифрової політики визначається через концепт «мережевого гейткіпінгу» (С. Мераз, З. Папачарізі). Політична взаємодія описується через поняття множинних «тематичних публік» (Я. Кім), що мають бути

мобілізованими суб'єктами цифрової політики для проведення сучасних політичних кампаній, та каскадну модель політики (Р. Ентман, Н. Ушер), основна ідея якої полягає в тому, що в цифровому середовищі вже немає єдиного публічного простору для політичної взаємодії.

Комп'ютерні методи аналізу політичного тексту використані для багатовимірної класифікації політичних суб'єктів та інститутів; відтворення мереж взаємодії політичних акторів та їхніх сутнісних характеристик; визначення унікальності цифрових політичних практик (із оперттям на концепцію «довгого хвоста» (Андерсон 2004); укладання словників політичних акторів, політичної географії, емоційності, негативізму та ін.; визначення форматів та структури політичних текстів сучасного політичного процесу.

Хронологічні межі дослідження визначено 2005-2019 роками, щоб охопити період від перших років сталого функціонування веб-сайтів президентів та сайтів ЗМІ до останніх процесів трансформації цифрових політичних практик.

Джерельна база дослідження складається із корпусів політичних текстів офіційних сайтів президентів України, Білорусі, РФ та сайтів провідних якісних ЗМІ цих країн. Для укладення типології цифрової політики пострадянських республік були досліджено також сайти президентів Грузії, Азербайджану, Казахстану, Киргизстану.

Наукова новизна дослідження полягає у таких положеннях та висновках:

уперше:

- внаслідок дослідження особливостей трансформації сучасного політичного процесу у цифровому середовищі обґрунтовано концепцію цифрової політики як нового типу реалізації політичного процесу. Встановлено, що виникнення цифрової політики є іманентною властивістю дискурсу глобальної цифровізації;
- цифрову політику визначено як процес упорядкування політичного дискурсу у межах цифрової інфраструктури, що постійно модифікується (самовдосконалюється та самооновлюється) за рахунок мережевої природи сучасних політики й суспільства;
- виокремлено складові цифрової політики: цифрові політичні суб'єкти, мережі користувачів, цифрове поле, цифрова інфраструктура;
- на основі означених складових укладено ідеальну модель цифрової політики, що дозволяє визначити зміст та принципи трансформації політики держави у цифровому середовищі, зокрема: 1) процедуру утворення нового типу політичного актора – цифрового політичного суб'єкта; 2) перехід до нового типу політичної взаємодії – утворення мереж різних типів для здійснення політики у межах цифрових політичних практик, 3) способи використання цифрової інфраструктури для здійснення політики, 4) принципи продукування нового типу політичного контенту, що змінює структуру та формати політичних текстів;

- обґрунтовано новий тип політичного актора – цифрового політичного суб'єкта, який не може здійснювати політику без використання наявних у цифровому просторі мереж користувачів; а також ключові характеристики цифрового політичного суб'єкта: способи використання цифрової інфраструктури, способи взаємодії із фрагментованими мережевими спільнотами користувачів, а також способи освоєння цифрового простору;
- розроблено формалізовану комп'ютерну модель цифрової політики, що дозволяє виміряти активність цифрових політичних суб'єктів та їхні характеристики, структуру політичної взаємодії, а також продемонструвати еволюцію цієї взаємодії в умовах глобальної цифровізації. Модель реалізовано з використанням пакету авторських комп'ютерних програм на мові Python. У моделі враховано 15 формальних показників структурних елементів цифрової політики, що фіксуються в політичних текстах за допомогою укладених автором спеціалізованих словників;
- укладено періодизацію цифровізації політики України, Білорусі та РФ упродовж 2005-2019 років, виокремлено кілька етапів цифровізації політики, викликаних глобальною цифровізацією;
- визначено специфіку еволюції цифрової політики України, Білорусі та РФ під впливом дискурсу глобальної цифровізації, що мала адаптивний механізм. В українській цифровій політиці прослідковано поступовий перехід до прямої взаємодії між цифровими політичними суб'єктами та мережевими аудиторіями, трансформацію децентралізованої структури політичних інтеракцій, а також інтенсифікацію контактів із глобалізованими цифровими гейткіперами. У білоруській та російській цифрових політиках виявлено частковий перехід до прямої взаємодії, а також спостережено перехід до централізованої структури політичних інтеракцій (розбудова масштабних централізованих мереж), яка визначала характер трансформації цифрової політики;
- створено авторську типологію сучасної цифрової політики держав в умовах глобальної цифровізації на основі типів трансформації цифрових політичних практик. Визначено такі типи цифрової політики, як: стабільно-мережевий (спостерігається в Україні), стабільно-традиційний (до нього уналежнюються РФ та Казахстан), динамічно-традиційний (спостерігається в Білорусі та Азербайджані), динамічно-мережевий (характерний для Киргизстану та Грузії). Окреслено найбільш імовірні шляхи трансформації типів цифрової політики під впливом глобального дискурсу;
- виявлено типи трансформацій цифрових політичних практик у сучасному світі на основі дослідження та співставлення динаміки параметрів формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики, а саме для України визначено холістичний тип (із кореляцією та взаємовпливами між цифровими політичними практиками), для Білорусі та РФ – ізольований тип (взаємозв'язків між практиками не спостережено). Для останнього типу

введено два підтипи: ізолюваний волатильний для Білорусі та ізолюваний стабільний для РФ (із відповідно нестабільними та стабільними показниками для масмедійних практик);

- сформовано корпуси текстів 2005-2019 років, що всебічно відтворюють зміст цифрових політичних практик України, Білорусі, РФ. Ці корпуси текстів можуть бути використані науковою спільнотою як для верифікації висновків автора, так і в інших дослідженнях у межах реалізації підходу reusing data;

- визначено формальні показники цифровізації політики, придатні для побудови прогнозів розвитку цифрової політики: експлікованість, збалансованість, співвідношення глобальних та локальних ЦПС, емоційність, негативізм, пряма інтертекстуальність;

уточнено

- поняття «цифровізації політики» шляхом виокремлення вузького та широкого значення. У вузькому значенні цифровізація політики – інтенсифікація використання цифрових технологій у політичних процесах. У широкому – розбудова цифрової політичної інфраструктури під впливом глобальної цифровізації, що визначає способи взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цією інфраструктурою та зумовлює специфіку утворення мереж для здійснення політики;

- поняття «цифрової політичної практики», що розуміється як процес перетворення/перекодування смислів на текст, що у свою чергу породжує нові смисли. Ці смисли можна простежити через виробництво та використання цифрових політичних технологій і може бути репрезентовано через низку показників;

- типологію мереж, що можуть утворювати політичні актори в сучасних умовах: децентралізовані (вузли мереж пов'язані із найбільш популярним політичним актором та між собою, контакти між вузлами – інтенсивні); централізовані, побудовані за принципом «зірка» (вузли мереж пов'язані із найбільш популярним політичним актором, але не пов'язані між собою, контакти між вузлами – слабкі); розпорошені (лише деякі вузли мереж – два чи три вузли – пов'язані між собою, інші вузли не мають контактів один із одним);

набули подальшого розвитку:

- поняття «вірусної політики», що розуміється як управління фрагментованими мережевими спільнотами через поширення віральних меседжів. А також обґрунтовано показники, що дозволяють оцінювати ступінь вірусності політичного контенту (емоційність, негативізм, персоналізація);

- способи вимірювання «політичних емоцій», що визначалися в дослідженні через наявність/відсутність відповідного інформаційного приводу та словники дієслів;

- практика рейтингування цифрової присутності суб'єктів цифрової політики, яке здійснювалося не за заздалегідь укладеними усталеними

словниками, а за словниками, що динамічно оновлювалися. Це дозволило не тільки визначати найпопулярніших політичних акторів, але й щоразу отримувати найповніші списки (навіть враховуючи тих акторів, які згадувалися лише одного разу) і таким чином визначати рівень фрагментації цифрової політики на різних етапах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена ідеальна модель цифрової політики дозволяє надалі вимірювати динаміку цифрових політичних практик інших держав світу та детальніше відтворювати глобальну картину цифрової трансформації політичного процесу. Зібрані словники дозволяють опрацьовувати тексти українською, білоруською та російською мовою, але за означеною методикою можуть бути додані й інші мови, що дозволить розширити межі відповідних компаративних досліджень. Окремі авторські комп'ютерні програми, що використовувалися в роботі, можуть бути адаптовані для аналізу політичних текстів, що здійснюються професійними медійними організаціями в Україні, що підвищить якість практичних досліджень та моніторингів, дозволить охопити більше матеріалу та частково автоматизувати процеси збору та оцінювання матеріалів. Авторські алгоритми аналізу, словники та комп'ютерні програми вже використовуються для досліджень журналістських текстів, зокрема для виявлення матеріалів із ознаками замовності та політичної пропаганди у межах моніторингів, що здійснюються Інститутом демократії імені Пилипа Орлика та Одеською обласною організацією «Комітет виборців України». Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні окремих тем курсів «Digital-технології в публічному управлінні», «Політична квантифікація», «Моделювання соціальних та політичних процесів».

Апробація результатів дисертаційного дослідження була проведена на 18 наукових конференціях, 2 всеукраїнських та 16 міжнародних, 9 із них в Україні та 9 – за кордоном: Міжнародна науково-практична конференція «Реклама та PR у сучасному світі», м. Одеса, 30 червня-4 липня 2011 року; Всеукраїнська науково-практична конференція «Український соціум та медіа: динаміка взаємодії (2010-2015 роки)» м. Київ, 2 квітня 2015 рік; Міжнародна конференція для журналістів та молодих вчених «Tweeting the war – Social Media and War Coverage in Ukraine», м. Берлін, 17-20 листопада 2015 року; IV Міжнародна науково-методична конференція «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи», м. Київ, 18-19 березня 2016 року; V Міжнародна наукова конференція «Нація під час кризи», м. Мінськ, 18-19 жовтня 2016 року; Міжнародна наукова конференція «1918-1938-2018: Dawn of an Authoritarian Century?», м. Шлосс, 5-7 вересня 2018 року; Міжнародна наукова конференція «The Intermarium in the 21st Century: Visions, Architectures, Feasibilities», м. Варшава, 6-7 липня 2017 року; Міжнародна наукова конференція «Euro-American Relations in the Age of Globalization», м. Турин, 6 травня 2019 року; Міжнародна наукова конференція «Сучасні тенденції розвитку медіагалузії і регіональні ЗМІ», м. Тернопіль, 9-13 травня 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Наука. Освіта.

Суспільство: Реалії. Виклики. Перспективи», м. Вінниця, 16 травня 2019 року; XII Міжнародна наукова конференція «12th Central and Eastern European Communication and Media Conference CEECOM 2019», м. Софія, 19-21 червня 2019 року; Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні партії і вибори: українські та світові практики (пам'яті Юрія Романовича Шведи)», м. Львів, 9 листопада 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція «Випробування олігархією: українські реалії, міжнародний досвід, перспективи подолання», м. Львів, 21-22 листопада 2019 року; Міжнародна науково-практична конференція науковців, викладачів та аспірантів ««Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація»», м. Сєвєродонецьк, 6 грудня 2019 року; Міжнародна наукова конференція «Europa XXI Wieku. Przyszłość Europy i Unii Europejskiej w obliczu starych i nowych wyzwań», м. Слубіце, 6 лютого 2020 року, V Міжнародна наукова конференція «Belarussian Studies in 21 century», м. Лондон, 21-22 лютого 2020 року; Міжнародна науково-практична конференція «Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурси», м. Київ, 13-14 листопада 2020 року; VI Міжнародна наукова конференція «Belarusian Studies in the 21st Century», м. Лондон, 18-19 лютого 2021 року.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені у 38 наукових публікаціях, зокрема 19 статтях у фахових виданнях України (із яких 18 включені до міжнародних наукових баз), у 5 статтях у наукових періодичних збірниках інших держав за напрямом, з якого підготовлено дисертацію (з яких 3 включено до наукової бази Scopus), у 10 статтях у наукових виданнях України, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження, та 4 тезах, опублікованих у збірниках за результатами наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена визначеною метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота є завершеним дослідженням, що складається зі вступу, чотирьох розділів та десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 427 сторінки, з яких основного тексту – 344 сторінок, список використаних джерел нараховує 312 найменувань на 32 сторінках. Робота містить 28 таблиць, 87 рисунків, 3 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, зазначено про її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, проаналізовано ступінь наукової розробки проблеми цифровізації політики вітчизняними та закордонними дослідниками, сформульовано мету й завдання та визначено об'єкт, предмет, методологію та методи дослідження, схарактеризовано наукову новизну й обґрунтовано практичне значення, що стали наслідком апробацій на конференціях та в авторських публікаціях.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження цифровізації політики»** на підставі дослідження особливостей трансформації сучасного політичного процесу обґрунтовано концепцію цифрової політики як нового типу реалізації політичного процесу, що виникає під впливом дискурсу глобальної цифровізації; на основі систематизації теоретико-методологічних засад досліджень цифровізації політики розроблено ідеальну модель цифрової політики; визначено методологічну базу дослідження, ідентифіковано поняттєвий апарат, основне місце в якому посідають категорії «цифровізація політики», «цифрова політика», «цифрова політична практика», а також проаналізовано теоретичні моделі цифровізації політики.

У підрозділі **1.1. «Глобальна цифровізація суспільного життя як чинник цифровізації політики держави»** спостережено трансформації, які відбуваються у політичних процесах під впливом цифровізації політики, зокрема формування нового типу політичних акторів – цифрових політичних суб'єктів.

Зазначено, що дискурс сучасної цифровізації є цифровим полем, у межах кодових систем якого встановлюються смисли. Це дає змогу розглядати цифровізацію політики ширше, ніж просто впровадження технологій у політичні процеси, державну політику та ін.

Простежено появу нових політичних акторів, що внаслідок інформаційної революції, транснаціоналізації економіки почали здійснювати політичні інтеракції через утворення мережових контактів, альтернативних до існуючих, ієрархічних. З-поміж цих акторів: глобалізовані еліти, транснаціональні корпорації, цифрові платформи, цифрові активісти та ін. Визначено, що для задоволення потреб нових акторів та для утворення нових мереж стали активно розвиватися та впроваджуватися комунікаційні технології, а цифровізація була логічним втіленням еволюції цих технологій, оскільки не передбачала їхнього ієрархічного розподілу, а сприяла максимальній децентралізації, утворенню зв'язків поза межами старих ієрархій, без врахування кордонів.

Для опису політичних процесів, що відбуваються під впливом цифровізації політики, використано низку концепцій та теорій. Концепцію «мережевого гейткіпінгу» (Ш. Мераз та З. Папачарізі), що описує процедуру селекції та поширення політичних повідомлень акторами, що використовують краудсорсинг для того, щоб робити певні теми/ідеї видимими, привертати до них увагу суспільства, та у зв'язку із цим – теорії «колективного розуму» П. Леві, «культури участі» Г. Дженкінса. Для визначення процесу конкурування політичних акторів за часів цифровізації політики вжито концепцію «віральної/ вірусної політики» Н. Густафсона – політики, що породжує нові механізми поширення вірусних повідомлень не вертикально, згори – вниз, а горизонтально – між учасниками певної спільноти, а також

сприяє появі нового типу тимчасових політичних еліт, що використовують горизонтальні мережеві зв'язки для мобілізації спільнот. Для опису нового політичного ресурсу, що детермінує сучасну політичну взаємодію, вжито концепцію «економіки уваги» М. Голдхабера, який вважає, що за цифрових часів саме увага аудиторії, вміння її утримувати та накопичувати є визначальною, таким чином формуються новий тип економіки та політики. Зміну структури сучасного суспільства та масової аудиторії описано через теорію «issue public» / тематичної аудиторії Я. Кім, згідно із якою суспільство постійно фрагментується, об'єднуючись довкола тем, що становлять передусім персональний інтерес, відповідно, сучасні політичні актори поширюють свої повідомлення, враховуючи наявність значної кількості мікромереж користувачів, що утворюються довкола певної теми, та використовують ресурси цих мікромереж.

У підрозділі **1.2. «Складові цифровізації політики держави»** сформульовані авторські визначення цифровізації політики у вузькому та широкому значенні, а також окреслені такі поняття, як «цифровий форум», «цифрова політична практика», «цифровий розрив», що є принциповими для розуміння процесу цифровізації політики держави.

Встановлено, що цифровізація політики у вузькому значенні розуміється як інтенсифікація використання цифрових технологій у політичних процесах. Зазначено, що таке розуміння не дає змоги пояснити процеси, що викликані цифровізацією політики, оскільки базові цифрові можливості наявні у більшості держав світу. Натомість запропоновано визначення цифровізації політики у широкому значенні – формування цифрової політичної інфраструктури під впливом дискурсу глобальної цифровізації, що детермінує способи взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цією інфраструктурою та зумовлює специфіку утворення мереж для здійснення політики. Цифровізація у цьому широкому значенні призводить до формування політики нового типу – цифрової політики.

Цифрову політику потрактовано як процес упорядкування політичного дискурсу під впливом цифрового поля, що визначає способи використання цифрової інфраструктури. Цю політику здійснюють цифрові політичні суб'єкти, використовуючи потенціал фрагментованих мереж, інтегруючи їх (утворюючи спільноти із слабкими горизонтальними зв'язками) для впливу на процеси визначення та ухвалення політичних рішень. Особливості трансформації політики під впливом цифровізації запропоновано визначати через цифрові політичні практики – процес перетворення/перекодування смислів на текст, що у свою чергу породжує нові тексти і нові смисли.

Виходячи із аналізу останніх досліджень цифрової політики у сучасній політиці констатовано утворення численних мереж між новими та традиційними політичними акторами на різних рівнях, а цифровізація при цьому виступає важливим компонентом трансформації політики. У питанні

осмислення глобальної цифровізації зафіксовано переорієнтацію наукового дискурсу від кібероптимізму (ідеї, що технології сприятимуть демократизації, відкритості політичних процесів, мобілізації суспільства та громадян до участі у політиці) до кіберпесимізму (поглядів, через які технології сприймаються як такі, що посилюють дисбаланс у репрезентації політичних акторів, напругу, політичний антагонізм, поширення дезінформації та маніпуляцій).

Окреслено також поняття цифрового форуму – цифрового публічного простору, який у переважній більшості випадків у політичній науці моделюється за аналогією публічної сфери Ю. Хабермаса – формування та обговорення політичної повістки поінформованими громадянами, що використовують цифрові технології для побудови єдиного віртуального публічного простору для самоврядування. Встановлено, що таке розуміння не відповідає мережевій структурі сучасного суспільства та засадам цифрової політики. Зокрема визначено, що існує низка перепон для формування єдиного цифрового публічного простору. Це зокрема цифровий розрив, що виникає на трьох рівнях: 1) доступу до конкретних цифрових приладів та інструментів, 2) їх використання, для чого важливі цифрові компетентності, та 3) успішного застосування цих інструментів. Окрім цифрового розриву існуванню єдиного цифрового форуму та участі у політичному діалозі заважає інформаційне перенасичення, «кліктивізм», феномен «вибіркового уникнення» та інші фактори. Встановлено, що із подальшою цифровізацією цифровий форум поступово розпадається, відповідно, функціонує не один, а ціла низка цифрових форумів, які утворюються довкола цифрових політичних суб'єктів, які розбудовують мережі для здійснення політики.

Зазначено, що оскільки цифрові технології поширюються і використовуються у глобальних масштабах, то теорія модернізації, що передбачає більш інтенсивне використання технологій демократичними державами, має бути переглянута. І фокус має бути зміщений на специфіку застосування тих або інших цифрових інструментів, їх адаптацію цифровими політичними суб'єктами, способи побудови та мобілізації ними мереж. Визначено, що таким чином доцільно характеризувати цифрову політику окремої держави.

У підрозділі **1.3. «Моделі цифрової політики»** здійснено огляд існуючих теоретичних моделей, запропоновано ідеальну модель цифрової політики та проаналізовано структуру цифрового політичного суб'єкта.

Визначено, що у моделі NeMT (Дж. Хоф, К. Шилі) встановлено наявність взаємовпливів між політичним дискурсом, практикою та технологіями та, внаслідок цього, зафіксовано постійну інтенсивну модифікацію дискурсу та технологій. В окремих теоретичних моделях визначається вплив цифрових технологій на формування публічної сфери, передвиборчу комунікацію та політичну участь, використання цифрового інструментарію для взаємодії громадян та політичних сил (Р. Гібсон,

К. Косіара-Педерсен, А. Фанг, А. Фланагін, М. Хансен,). Важливі зміни, що відбуваються із політичними акторами під впливом цифровізації відзначено у моделі кібер-партії (Х. Маджетс), де окреслено формування сучасної мережевої структури партій. А також в оновленій каскадній моделі (Р. Ентман, Н. Ушер) окреслено процес фрагментації аудиторії та процес розбудови аудиторій довкола політичних еліт під впливом цифровізації.

На основі аналізу сучасних теоретичних моделей запропоновано власну ідеальну модель цифрової політики. Елементами моделі є цифрове поле, що впливає на використання певних способів взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цифровою інфраструктурою; цифрова інфраструктура – низка технологій/інструментів для інтеграції мереж; мережі користувачів – спільноти громадян, що опановують та застосовують цифрові технології/інструменти для досягнення спільних цілей, самоврядування; цифрові політичні суб'єкти, що інтегрують ці мережі для здійснення політики.

Визначено, що в офлайновому середовищі політичні еліти взаємодіють зі ЗМІ, оскільки ті мають цінний ресурс – масову аудиторію. Цифровізація призводить до того, що масова аудиторія поступово фрагментаризується, адже потенційно кожен може створювати свою персональну мережу і долучати до неї інші мережі (із допомогою цифрової інфраструктури). Відповідно, цифрові політичні суб'єкти для боротьби за владу, для впливу на ухвалення рішень мають використовувати цифрові технології вже не для взаємодії із масовою аудиторією, а для охоплення все більшої кількості мереж.

Передбачено, що цифрове поле держав впливає на процеси розбудови мереж. Відповідно, важливо розмежовувати цифрову політику із значним цифровим розривом (базові цифрові можливості наявні, однак немає прикладів їхнього використання для розбудови децентралізованих мереж), і з незначним цифровим розривом (наявне активне інноваційне використання технологій для розбудови децентралізованих мереж). Саме тому на рівні утворення мереж і запропоновано типологізувати цифрову політику держав. Передбачається, що виокремлюватиметься два типи держав. Перший із розбудовою розгалуженої цифрової інфраструктури, яка охоплює значну кількість мереж (мережами об'єднані і політичні антагоністи, влада і опозиція, політичні еліти та активісти, тобто усі політичні актори намагаються використовувати мережі одне одного). І другий із конструюванням цифрової інфраструктури іншого типу, де склад мереж та їхня структура різнитиметься. Зокрема, утворюватимуться переважно централізовані мережі, де незначна кількість цифрових політичних суб'єктів може інтегрувати спільноти, а політичні інтеракції вибудовуються довкола лідера держави/лідера опозиції. Або ж розірвані мережі, які мають два чи три вузли, а решта цифрових політичних суб'єктів не пов'язані між собою. При цьому через наявність цифрового розриву буде неможливим або ж утрудненим використання цифровими політичними суб'єктами мереж один одного.

Зазначено, що оскільки мережеві структури є дуже вразливими і нестійкими, у державах першого типу спостерігатиметься швидка змінність цифрових політичних суб'єктів. А також із часом можливе використання цифрової інфраструктури зарубіжними цифровими гейткіперами. Натомість у державах другого типу змінності цифрових політичних суб'єктів не спостерігатиметься, а репрезентація зарубіжних цифрових гейткіперів використовуватиметься для імітування політичної взаємодії.

Окреслено структуру цифрового політичного суб'єкта, до якої входить політичний актор, який використовує різні способи взаємодії (опосередковані та неопосередковані) із мережами користувачів для того, щоб мобілізувати їх до власної сфери впливу, а також продукує новий тип політичного контенту, що поширюється за принципом віральної політики. Поширення такого контенту може бути визначене через аналіз способів використання цифрової інфраструктури.

У другому розділі **«Формальна модель цифрової політики»** надано опис побудованої автором формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики на підставі виявлення її структурних елементів. Модель надає можливість здійснення кількісного аналізу процесу цифровізації державної політики (адаптації до цифровізації). Запропоновано формальні показники структурних елементів цифрової політики, окреслено індикатори цифровізації політики, що фіксуються у вербальному політичному тексті, визначено показники трансформації форматів та структури політичних текстів, а також описано алгоритми обробки та аналізу політичних текстів за допомогою комп'ютерних програм.

Структурними елементами формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики визначено сукупність цифрових політичних суб'єктів та структуру їхніх інтеракцій. А також до моделі включено характеристики цифрового політичного суб'єкта: способи використання цифрової інфраструктури, способи цифрової взаємодії із фрагментованими спільнотами та способи освоєння політичного простору.

У підрозділі **2.1. «Вербальний політичний текст як індикатор цифровізації політики»** описано процедуру комп'ютерного аналізу формальних показників структурних елементів цифрової політики: сукупності суб'єктів цифрової політики, способів освоєння політичного простору та способів використання цифрової інфраструктури. Запропоновано формальні показники структурних елементів цифрової політики. З-поміж них експлікованість (уся сукупність згадок цифрових політичних суб'єктів у текстах), унікальність (співвідношення одиничних згадок цифрових політичних суб'єктів до сукупності згадок, що дозволяє визначити переважання постійних або епізодичних суб'єктів), збалансованість (рівномірність уваги до популярних акторів). Окреслені показники вимірюють репрезентацію цифрових політичних суб'єктів у тексті, а також інтенсивність політичних інтеракцій у процесі розбудови мереж. Для опису способів

освоєння політичного простору введено показники локального та глобального простору (представленості зарубіжних країн та міст, вітчизняних міст у політичному тексті) та співвідношення глобальних та локальних цифрових політичних суб'єктів (переважання вітчизняних або іноземних суб'єктів). Через означені показники запропоновано визначати присутність та вимірювати активність у цифровій політиці держави зовнішніх цифрових політичних суб'єктів або гейткіперів (подібні зовнішні цифрові політичні суб'єкти позначаються нами як цифрові політичні гейткіпери з метою відокремлення їх від цифрових політичних суб'єктів, які діють в межах національних кордонів). Обґрунтовано можливість виявлення найбільш вживаних способів використання цифрової інфраструктури для поширення вірального контенту через показники політичної емоційності (кількості текстів, що мають за інформаційний привід висловлення емоції, ставлення, відчуття, переживання), негативізму (кількості текстів із висловленням негативізму) та персоналізації (співвідношення політичного «я» до політичного «ми»).

Наведено також приклад комп'ютерного коду роботи програми, що обробляє політичні тексти, алгоритм пошуку цифрових політичних суб'єктів у політичних текстах, а також описано процедуру формування словників для вимірювання окреслених показників. Укладено словники вітчизняних та зарубіжних політичних акторів (суб'єктів та інститутів) України, Білорусі, РФ, емоційності та негативізму.

Запропоновано типологію мереж, що можуть бути утворені у цифрових політичних практиках. Показником, що вимірює контакти між цифровими політичними суб'єктами визначено парну експлікованість. Виокремлено децентралізовані мережі, що мають інтенсивні зв'язки між вузлами (популярними цифровими політичними суб'єктами), а усі вузли поєднані між собою. Централізовані мережі – ті, що поєднані із єдиним вузлом, при цьому зв'язки між іншими вузлами або малоінтенсивні, або відсутні. А також розпорошені – лише деякі вузли мереж – два чи три вузли – пов'язані між собою, інші вузли не мають контактів один із одним. Передбачено, що у державах із різними типами адаптації до цифровізації будуть віднаходитися мережі різних типів.

У підрозділі **2.2. «Формати та структура вербальних політичних текстів в умовах цифровізації політики»** запропоновано аналіз принципів продукування нового типу політичного контенту, що змінює структуру та формати політичних текстів для прямої взаємодії із фрагментованими спільнотами.

Зазначено, що із подальшою цифровізацією стає можливою не тільки опосередкована, але й пряма взаємодія між політичними акторами та аудиторіями. Політичне повідомлення має бути придатне для передачі через низку мереж і платформ, що мають свої вимоги до структури та форматів текстів. За таких умов інтертекстуальність (наявність цитат різних типів) стає одним із важливих показників. Запропоновано виокремлювати декілька її

видів інтертекстуальності (у заголовках та у текстах, а також пряму і непряму інтертекстуальність). Відповідно до цих видів окреслено три показники, що її вимірюють, визначено алгоритм комп'ютерного аналізу, розроблено словники та регулярні вирази для цього.

Описано процедуру вимірювання показників пресрелізму (посилання на повідомлення прес-служб, департаментів зв'язків із громадськістю та інших відділів, що продукують подібний контент) та медіатизованості (посилання на повідомлення провідних вітчизняних та світових ЗМІ), використання соцмереж (посилання на «Фейсбук» та «Твіттер») у політичних текстах, що допомагають виокремити провідні джерела утворення політичного контенту та дослідити динаміку зміни цих джерел під час адаптації державної політики до цифровізації. Також запропоновано показники гіпертекстуальності (наявність гіперлінків) та мультимедійності (наявність мультимедійного контенту), із застосуванням яких може визначатися трансформація структури політичного тексту за часів цифровізації політики.

У третьому розділі **«Особливості функціонування цифрової політики держави в сучасних умовах»** простежено відмінну специфіку адаптації політики України, Білорусі, РФ до цифровізації, укладено періодизацію цього процесу, зокрема окреслено динаміку формування мереж, а також – типи мереж, характерні для цифрових політичних практик України, визначено особливості трансформації цифрової політики Білорусі та РФ, з'ясовано процедуру утворення відповідних мереж та їхні типи.

У підрозділі **3.1. «Українські цифрові політичні практики»** на основі аналізу показників моделі встановлено динаміку українських офіційної та масмедійної цифрових політичних практик. Внаслідок цього описано адаптацію державної політики до цифровізації.

В українській офіційній цифровій політичній практиці виокремлено три етапи цифровізації політики. Протягом першого, прото-цифрового, спостережено поступову професіоналізацію використання цифрового інструментарію для переходу від опосередкованої до прямої взаємодії із фрагментованими спільнотами, а також встановлення зв'язків між цифровими практиками для використання потенціалу мережевих спільнот як на офіційному, так і масмедійному рівнях. Під час другого, персоналізованого періоду, віднайдено спроби переорієнтації української цифрової практики на традиції авторитарних країн, запозичення інструментів російської офіційної практики для імітування політичної взаємодії. І під час просторово орієнтованого періоду – витіснення українських цифрових політичних суб'єктів зарубіжними цифровими гейткіперами, що зробило українську цифрову інфраструктуру більш вразливою для асиметричного інформаційного впливу, та подальшу розбудову мереж для прямої взаємодії із фрагментованими спільнотами.

Натомість в масмедійній цифровій політичній практиці спостережено

інтенсивні процеси розбудови децентралізованих спільнот довкола вітчизняних політичних акторів із активною політичною взаємодією (про що свідчать високі показники експлікованості, емоційності, негативізму, персоналізації, балансу) під час першого персоналізованого періоду. Та зниження інтенсивності під час другого, просторово орієнтованого періоду – через поступове витіснення вітчизняних цифрових політичних суб'єктів зарубіжними цифровими гейткіперами, використання потенціалу української цифрової інфраструктури зовнішніми цифровими політичними гейткіперами та неспроможності вітчизняних суб'єктів політики скласти їм конкуренцію в межах «економіки уваги» (більшість означених показників знизилися, а їхня динаміка – стабілізувалася). Тим не менш, було зафіксовано деяку активізацію під час президентських та парламентських виборів у 2019 року, що свідчить про здатність українських цифрових політичних суб'єктів до розбудови мереж під час резонансних подій.

Як в офіційній, так і масмедійній цифрових практиках знайдено приклади інноваційного підходу до використання цифрових технологій для розбудови мереж, інтенсивне використання цифрової інфраструктури. Зафіксовано перехід до прямої взаємодії із фрагментованими мережевими спільнотами, потенціал яких використовується для здійснення політики, інтенсифікацію контактів між політичними акторами через здебільшого децентралізовані мережі на рівні масмедійної практики, розбудову мереж довкола низки суб'єктів цифрової політики.

Визначено, що цифровізація, особливо у період із 2005-2013 років призводила до загострення протистоянь між українськими політичними елітами, що спостерігалось за низкою показників (експлікованості, збалансованості, емоційності, негативізму та ін.), але і дозволяла цим елітам розбудовувати масштабні децентралізовані мережі. Після Євромайдану ці тенденції залишилися, однак змінився характер репрезентації цифрових політичних суб'єктів. У кінці періоду спостережень подальшій дестабілізації ситуації сприяла російська агресія, а також витіснення українських цифрових політичних суб'єктів глобалізованими цифровими гейткіперами. Зафіксовано трансформацію українського політичного дискурсу залежно від зміни політичного курсу (під час президентства Ющенка, Януковича, Порошенка, Зеленського).

У підрозділі **3.2. «Цифрові політичні практики Білорусі та РФ»** окреслено динаміку офіційних та масмедійних цифрових практик означених держав.

В білоруській та російській офіційних цифрових політичних практиках знайдено три та два етапи цифровізації відповідно. Для прото-цифрового етапу у Білорусі спостережено поступову професіоналізацію використання цифрового інструментарію для виведення на перший план фігури президента та імітування політичної взаємодії. Зауважено, що прото-цифровий етап для

офіційної цифрової практики РФ був характерний до 2005 року, тому із початком глобальної цифровізації та масового використання інтернету офіційна практика домінувала за низкою показників, що визначило особливості розбудови мереж та формування цифрових політичних суб'єктів. Для обидвох держав на рівні персоналізованого етапу спостережено розбудову масштабних централізованих мереж, де утворення нових вузлів мереж можливе тільки через прямий контакт із лідером держави. Досліджено, що більшість вузлів централізованих мереж РФ – це вітчизняні цифрові політичні суб'єкти, а для Білорусі більш вираженими є зарубіжні цифрові політичні гейткіпери. Це і призвело до того, що під час третього, латентного періоду у Білорусі зафіксовано розпадання мереж через зміну характеру політичної взаємодії. У випадку РФ інтенсивність контактів між вузлами мереж знизилася, проте мережі залишилися масштабними, централізованими та розбудованими довкола фігури лідера.

На рівні цифрових масмедійних практик також спостережено три етапи (із прото-цифровим) для Білорусі та два для РФ, хоча динаміка цифрових практик є відмінною, а не схожою, як у випадку офіційних цифрових практик. На прото-цифровому періоді у Білорусі відбулося введення у цифрову практику значної кількості цифрових політичних суб'єктів, які не були упізнаваними для суспільства, проте окремі суб'єкти інтегрувалися у мережі. Зауважено, що під час другого періоду у Білорусі відбувалися процеси утворення децентралізованих мереж, хоча контакти між вузлами були малоінтенсивними. І під час третього, просторово орієнтованого періоду також визначено витіснення вітчизняних цифрових політичних суб'єктів зарубіжними, що перешкодило подальшій розбудові децентралізованих мереж. Тим не менш на рівні масмедійної практики Білорусі віднайдено ознаки активного використання цифрової інфраструктури під час резонансних політичних подій (наприклад, протестів). Важливою характеристикою білоруської масмедійної цифрової практики визначено високу волатильність (непостійність) показників із поступовим зростанням значень.

Натомість для масмедійної цифрової практики РФ спостережено стабільну ситуацію із постійним переключенням уваги із внутрішньої політичної повістки – на зовнішню. Знайдено окремі приклади утворення децентралізованих мереж під час першого, персоналізованого періоду, але їхніми вузлами від початку періоду спостережень є зарубіжні цифрові політичні гейткіпери. Це призвело до того, що контакти між вузлами були епізодичними. Під час другого просторово орієнтованого періоду зафіксовано ще один фактор, що впливає на низьку інтенсивність розбудови децентралізованих мереж. Це незначна присутність лідера держави у політичному дискурсі. Таким чином, лідер держави не виступає каталізатором політичної взаємодії, що залишається слабкою.

Аналіз динаміки показників білоруських та російських цифрових

практик дозволив розмежувати їх, детальніше визначивши особливості політичних дискурсів держав. У випадку Білорусі за допомогою моделі цифрової політики проаналізовано характер активізації білоруської опозиції у мережевому просторі, способи формування нею альтернативної до режиму повістки та просування національної ідентичності. Таким чином розширено уявлення про білоруську політику, виокремлено більш стабільні та більш динамічні періоди її розвитку, показано приховані процеси формування мережевого спротиву режиму, а також наведено приклад трансформації авторитарного режиму під впливом цифровізації та наростання негативних настроїв у суспільстві.

Щодо ситуації в РФ, в результаті аналізу цифрової політики держави результати детальніше розкрито та через динаміку показників моделі продемонстровано залаштунковий характер формування російського політичного дискурсу, ухвалення політичних рішень та імітування політичної взаємодії у публічній сфері.

У четвертому розділі **«Типологізація цифрової політики держав пострадянського простору»** виявлено закономірності трансформації цифрової політики у сучасному світі на основі дослідження та співставлення динаміки параметрів формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики; утворено типологію цифрової політики на матеріалі цифрових політичних практик таких держав, як Україна, Білорусь, РФ, Казахстан, Киргизстан, Азербайджан, Грузія.

У підрозділі **4.1. «Динаміка параметрів формальної моделі цифрової політики»** визначено кілька типів трансформації цифрових політичних практик України, Білорусі та РФ.

Для України визначено холістичний тип цифрової політики за характером трансформації цифрових політичних практик. Встановлено наявність взаємовпливів між офіційною та масмедійною практиками, наближення офіційної практики до масмедійної за низкою показників. В обидвох практиках використовуються ті ж самі підходи до репрезентації політичних акторів, а також їхніх віральних меседжів, опозиційні актори є помітними як для офіційної, так і для масмедійної практик. Із 2014 року в обидвох практиках відбувається переключення уваги на зовнішньополітичну повістку, і це призводить до наближення за показниками збалансованості, до використання негативізму для формування внутрішньої політичної повістки. Для Білорусі та РФ встановлено ізольований тип цифрової політики за характером взаємної трансформації цифрових політичних практик. Між офіційними та масмедійними практиками цих держав відсутні взаємозв'язки, відмінною є й динаміка розвитку практик, різною є репрезентація цифрових політичних суб'єктів (в офіційних лідер держави – домінує, в масмедійних його присутність помірна). Офіційна практика за багатьма показниками домінує. Натомість динаміка масмедійної практики є відмінною, тому запропоновано введення двох підтипів взаємної трансформації цифрових

політичних практик. Для Білорусі – ізольований волатильний, бо для більшості показників (експлікованість, унікальність, збалансованість, місцевий фокус, емоційність, негативізм, персоналізація, пряма інтертекстуальність, масмедійність, пресрелізм) характерне значне коливання протягом усього періоду спостережень. Натомість для РФ – ізольований стабільний, оскільки за більшістю показників такої динаміки не встановлено.

У результаті дослідження сучасних процесів цифрової політики України, Білорусі, РФ та встановлення їхніх особливостей надано прогноз напрямків подальших змін політичного процесу держав такого типу під впливом процесів цифровізації. А також визначено формальні показники цифровізації політики, придатні для побудови прогнозів розвитку цифрової політики.

Зазначено, що мережевий характер політичних інтеракцій, характерний для України, призведе до подальшої фрагментації спільнот. Внаслідок цього спостерігатиметься постійна змінність цифрових політичних суб'єктів та збільшуватиметься диспропорція їхньої репрезентації. Політична взаємодія ставатиме більш віральною і це сприятиме подальшій дестабілізації політичної ситуації в країні, оскільки присутність зарубіжних політичних гейткіперів збільшуватиметься. У Білорусі динаміка цифрових політичних практик дає підстави сподіватися на подальшу активізацію політичного спротиву. Але оскільки на сьогодні внутрішня політична взаємодія є малоінтенсивною, формування цифрових політичних суб'єктів, що будуть постійно присутніми у цифрових практиках, та зміна структури взаємодії цих суб'єктів видаються малоймовірними. Однак динаміка трансформації цифрової політики Білорусі дає змогу виокремити індикатори для прогнозування протестної активності: висока волатильність та поступове зростання низки показників (експлікованості, емоційності, негативізму, прямої інтертекстуальності) – із позитивною кореляцією між ними – на рівні масмедійної практики. І пасивна офіційна практика. Виходячи із співставлення із білоруськими цифровими практиками, у випадку РФ не знайдено ознак формування протестних настроїв на рівні масмедійної практики. Визначено, що російська цифрова політика є стабільною за низкою показників, а такій ситуації сприяють масштабні централізовані мережі, утворені на рівні офіційної цифрової практики.

У підрозділі **4.2. «Типи трансформацій цифрових політичних практик»** запропоновано авторську типологію цифрової політики інших пост-радянських держав.

За основу такої типології узято показники збалансованості, співвідношення локальних та глобальних суб'єктів, емоційності, негативізму, інтертекстуальності. Визначено різні набори показників цифрової політики, що типологічно характеризують «авторитарні країни» та «країни із перехідними режимами».

Обґрунтовано такі типи цифрової політики, як стабільний та динамічний. У межах цих типів виокремлені наступні підтипи:

1) стабільно-мережевий (спостерігається в Україні). Характеризується рівномірною (збалансованою) репрезентацією цифрових політичних суб'єктів. Цей тип передбачає пряму неопосередковану взаємодію із мережами користувачів і ця тенденція зростає. До того ж, спосіб використання цифрової інфраструктури визначає високу емоційність/негативізм, а отже, це говорить про активну розробку контенту, що буде придатний для поширення між спільнотами (спільноти поширюватимуть цей контент самостійно – після того, як одна чи декілька із спільнот отримали його від цифрового політичного суб'єкта). Також цей тип передбачає взаємодію вітчизняних цифрових політичних суб'єктів, що говорить про використання цифрової політичної практики для конкурентної боротьби за формування внутрішньої повістки. Однак, за двома параметрами/формальними показниками структурних елементів цифрової політики (баланс, співвідношення локальних та глобальних цифрових політичних суб'єктів) українська практика може трансформуватися і перейти у тип динамічно-мережевої.

2) стабільно-традиційний (до цього типу уналежнено Казахстан та РФ). Також характеризується рівномірною (збалансованою) репрезентацією цифрових політичних суб'єктів. При цьому спостережено імітування політичної взаємодії. Для обидвох цифрових політик характерне переважання глобалізованих цифрових політичних суб'єктів, при цьому вітчизняна повістка – замовчується.

3) динамічно-традиційний (спостерігається у Білорусі та Азербайджані). Характеризується дисбалансом у репрезентації цифрових політичних суб'єктів. Політична стабільність забезпечується через високу згадуваність лідерів, при цьому інші цифрові політичні суб'єкти майже не репрезентовані. Цей тип політики також визначається слабкою взаємодією цифрових політичних суб'єктів із фрагментованими мережами та мереж між собою, малоінтенсивним використанням цифрової інфраструктури. Відтак, політична стабільність залежить від вмінь режиму блокувати деякі цифрові платформи та мережеві інформаційні атаки, а також – від низьких цифрових компетентностей (наявності так званого «цифрового розриву»). Азербайджанська цифрова політика лишається стабільною за означеними показниками, а от білоруська демонструє деяку динаміку за показником збалансованості в останні 2018-2019 роки. Якщо показник зростатиме, білоруська цифрова політика може перетворитися на стабільну традиційну.

4) динамічно-мережевий (до цього типу уналежнено Грузію та Киргизстан). Також характеризується дисбалансом у репрезентації цифрових політичних суб'єктів. Поряд із лідером немає політичних акторів, що б спільно із ним просували політичну повістку. Це призводить до постійної зміни політичних еліт, боротьби кланів, політичної нестабільності та ін. При цьому цифрові політичні суб'єкти активно використовують цифрову інфраструктуру, взаємодіють із мережами, мобілізують їх, а мережі активно просувають

політичні меседжі цифрових політичних суб'єктів між собою. Подібні фактори посилюють динамізм та нестабільність політичних процесів усередині держав. Окрім того, значна присутність глобалізованих цифрових політичних гейткіперів призводить до витіснення і так слабких вітчизняних цифрових політичних суб'єктів, а також уможлиблює використання цифрової інфраструктури означених держав для інформаційного впливу та поширення маніпулятивних меседжів в інтересах третіх сторін.

ВИСНОВКИ

На підставі вивчення особливостей трансформації сучасного політичного процесу у цифровому середовищі обґрунтовано концепцію цифрової політики як нового типу реалізації політичного процесу, що змінює засади функціонування політичних акторів та політичних інститутів. Визначено, що виникнення цифрової політики є іманентною властивістю дискурсу глобальної цифровізації, який формує смисли в межах кодових систем. Відповідно, політичні актори для боротьби за владу, застосування влади та впливу на владу вимушені здійснювати політичні інтеракції у цифровому середовищі, що постійно модифікується. Встановлено, що дискурс сучасності є цифровим полем, що зумовлює процедуру формування цифрових політичних суб'єктів, способи використання цифрової інфраструктури та механізми інтеграції фрагментованих спільнот і в кінцевому результаті визначає цифрову політику певної держави.

Цифрову політику витлумачено як процес упорядкування політичного дискурсу у межах цифрової інфраструктури, що під впливом цифрового поля безперервно модифікується (самовдосконалюється та самооновлюється) за рахунок мережевої природи політики й суспільства. Відповідно, внаслідок глобальної цифровізації, сьогодні політичні актори функціонують в умовах перманентної зміни цифрової інфраструктури, де є можливою поява нових цифрових політичних суб'єктів, які внаслідок миттєвої інтеграції мережових спільнот ставатимуть центрами ухвалення рішень.

Обґрунтовано новий тип політичного актора – цифрового політичного суб'єкта, що може здійснювати політику лише за умови мобілізації наявних у цифровому просторі мереж користувачів до своєї сфери впливу. Визначено, що мережі є основним політичним ресурсом цифрових політичних суб'єктів, а інтеграція мереж є ключовою умовою здійснення ефективної політики в умовах глобальної цифровізації. Цифрові політичні суб'єкти конкурують за увагу фрагментованих спільнот, політичну участь яких визначає персональний інтерес, а не політична ідеологія чи партійна приналежність. У цих процесах класичні політичні актори поступово втрачають свій вплив, а сам політичний процес конструюється із низки політичних проєктів, що передбачають миттєву інтеграцію фрагментованих мереж, поєднаних слабкими зв'язками, для тиску на ухвалення рішень. Встановлено основні характеристики цифрового політичного суб'єкта. Це способи використання цифрової інфраструктури,

способи взаємодії із фрагментованими мережевими спільнотами користувачів, а також способи освоєння цифрового простору. Визначено, що цифрові політичні суб'єкти вимушені постійно удосконалювати свій інструментарій для інтеграції та мобілізації усе більш масштабних спільнот.

Обґрунтовано, що мережева структура цифрової політики спричинює те, що політичний процес знаходиться у постійному стані нестійкої рівноваги. З одного боку, через мережі до здійснення державної політики може бути мобілізовано усе більше акторів, з іншого боку, зі збільшенням масштабів мереж посилюється вразливість цифрової інфраструктури окремих держав, що не застосовують відповідний інструментарій для протидії зовнішньому інформаційному впливу. Сучасний дискурс глобальної цифровізації створив можливості виникнення глобальних цифрових політичних суб'єктів або ж гейткіперів, які можуть здійснювати політику без врахування державних кордонів, витісняючи національних політичних акторів. Внаслідок активності таких акторів інформаційний простір окремих держав руйнується, стаючи все більш рецесивним, а мережі, із яких він утворений, використовуються для просування інтересів більш потужних спільнот (інших держав, транснаціональних корпорацій, цифрових платформ тощо).

Таким чином, складовими цифрової політики визначено цифрових політичних суб'єктів, фрагментовані спільноти (мережі користувачів), об'єднані слабкими горизонтальними зв'язками, цифрове поле та цифрову інфраструктуру. Мережі користувачів витлумачено як громадян, які використовують цифрові технології, інтегруючись у спільноти для різних цілей (комунікації між собою, участі у політиці та ін.). Цифрове поле визначено як сукупність способів взаємодії цифрових політичних суб'єктів із цифровою інфраструктурою, притаманних цифровій політиці того або іншого типу. Цифрову інфраструктуру охарактеризовано як низку технологій/інструментів для утворення мереж, при цьому ці технології постійно удосконалюються.

З урахуванням означених складових укладено ідеальну модель цифрової політики, що дозволяє описати цифровізацію політики (окреслити її зміст та основні засади), трансформацію політичної взаємодії під впливом дискурсу глобальної цифровізації, зокрема: 1) способи утворення та функціонування сукупності цифрових політичних суб'єктів; 2) трансформацію структури політичної взаємодії під впливом цифрового поля – утворення мереж різних типів для здійснення політики у межах цифрових політичних практик (процесів перетворення/перекодування смислів на текст, що у свою чергу породжує нові тексти і нові смисли); 3) способи використання цифрової інфраструктури для здійснення політики; 4) принципи виробництва та поширення нового типу політичного контенту, зміну структури та форматів політичних текстів для прямої взаємодії цифрових політичних суб'єктів із мережами користувачів.

Розроблено формалізовану комп'ютерну модель цифрової політики, структурними елементами якої є сукупність цифрових політичних суб'єктів та їхні характеристики, а також структура політичної взаємодії. Доведено, що із

застосуванням моделі можливо виміряти інтенсивність політичної взаємодії цифрових політичних суб'єктів та реконструювати структуру цієї взаємодії, простежити особливості її еволюції під впливом дискурсу глобальної цифровізації. Структурним елементам цифрової політики відповідають 15 формальних показників, значення яких встановлено за допомогою авторських комп'ютерних програм, для яких укладено спеціалізовані словники. Параметрами моделі визначено показники експлікованості політичних акторів (репрезентації суб'єктів та інститутів), збалансованості (наявності/відсутності асиметрії у репрезентації найбільш популярних політичних акторів), унікальності (наявності постійних/епізодичних акторів). Способи освоєння політичного простору окреслено через співставлення локального та глобального просторів, а також співвідношення локальних та глобальних цифрових політичних суб'єктів. Способи використання цифрової інфраструктури охарактеризовано через показники емоційності, негативізму та персоналізації політичних текстів, оскільки за часів цифровізації саме ці ознаки визначають спроможність цифрових політичних суб'єктів розбудувати мережі та утримати увагу фрагментованих мережових спільнот. Способи цифрової взаємодії із фрагментованими спільнотами описано через показники інтертекстуальності, гіпертекстуальності, пресрелізму, медіатизованості та використання соціальних мереж. Сукупність показників дозволяє надати формалізований опис утворених у межах цифрових політичних практик мереж, трансформації політичної взаємодії тощо.

Із застосуванням комп'ютерної моделі досліджено еволюцію цифрової політики України, Білорусі та РФ упродовж 2005-2019 років. Виокремлено три етапи цифровізації політики, викликані глобальною цифровізацією. Перший, прото-цифровий, під час якого відбувається професіоналізація використання цифрового інструментарію для взаємодії із фрагментованими спільнотами. Цей період був характерний для білоруських цифрових практик та української офіційної цифрової практики починаючи із 2005 року. У той час як російські цифрові практики та українська масмедійна практики пройшли цей період цифровізації раніше, що й спричинило відмінну динаміку у цифрових політиках окреслених держав. Другий, персоналізований, за якого для офіційних цифрових практик характерна переорієнтація цифрової політики на імітування політичних інтеракцій, які вибудовуються довкола фігури лідера держави, натомість у масмедійних практиках політична взаємодія здійснюється довкола популярних політичних персоналій. В Україні – вітчизняних, в Білорусі та РФ – зарубіжних. Третій – просторово орієнтований, що характеризується витісненням вітчизняних цифрових політичних суб'єктів глобалізованими цифровими гейткіперами.

Визначено специфіку адаптації політики України, Білорусі та РФ до дискурсу глобальної цифровізації. З'ясовано, що в українській цифровій політиці адаптація до цифровізації призвела до формування постійних цифрових політичних суб'єктів та поступового переходу до прямої взаємодії між цими суб'єктами та мережевими аудиторіями. Також трансформувалася структура взаємодії між цифровими політичними суб'єктами на масмедійному

рівні: контакти між політичними акторами ставали менш інтенсивними, хоча самі мережі залишилися децентралізованими. Українська цифрова політика переорієнтовувалася на глобалізованих цифрових гейткіперів та міжнародні події, при цьому українські політичні актори використовували потенціал міжнародних еліт для впливу на внутрішній порядок денний. Подібний характер адаптації до цифровізації політики призвів до інноваційного підходу у використанні цифрових технологій для розбудови мереж, інтенсивніших процесів розбудови мереж, а також до того, що цифрову інфраструктуру використовувала значна кількість політичних акторів. Однак через переорієнтацію на зовнішній порядок денний послабилися внутрішні політичні інтеракції, українська цифрова інфраструктура стала вразливішою через значну присутність глобалізованих цифрових політичних гейткіперів та неспроможність вітчизняних цифрових політичних суб'єктів скласти їм конкуренцію.

У білоруській цифровій політиці адаптація до цифровізації відбулась лише частково. Формування постійних цифрових політичних суб'єктів було утруднене закритим характером режиму, тож переважали епізодичні суб'єкти, яким було складно розбудовувати мережі через їхню малу упізнаваність. Відповідно до цього структура взаємодії між цифровими політичними суб'єктами на рівні масмедійної цифрової практики хоч і ставала поступово децентралізованою, однак контакти між політичними акторами були малоінтенсивними. Натомість на офіційному рівні структура політичної взаємодії спочатку ставала все більш централізованою, вибудовуючись довкола лідера держави (адже інші цифрові політичні суб'єкти майже не були представлені), а потім – фрагментарною, оскільки характер репрезентації президента став трансцендентним. Відповідно до такого характеру адаптації до цифровізації практично не зафіксовано інноваційних підходів до використання цифрових технологій політичними суб'єктами для розбудови мереж, а також констатовано наявність асиметричного використання цифрової інфраструктури. Ці процеси ускладнювалися тим, що цифрові політичні практики через незначну присутність цифрових політичних суб'єктів уже на першому етапі цифровізації були зорієнтовані на зовнішніх цифрових політичних гейткіперів. При цьому низька інтенсивність розбудови мереж та використання цифрової інфраструктури зарубіжними гейткіперами призвела до неспроможності ефективно протистояти інформаційним загрозам, чітко артикулювати внутрішню політичну повістку.

В РФ внаслідок адаптації державної політики до дискурсу глобальної цифровізації перехід до прямої взаємодії із мережевими аудиторіями також відбувся частково. Структура взаємодії між цифровими політичними суб'єктами трансформувалася на масмедійному рівні від централізованої до децентралізованої із малоінтенсивними контактами між політичними акторами, а на офіційному рівні розбудовувалися масштабні централізовані мережі. Поява політичних акторів була можлива тільки через прямий контакт із лідером держави. Відповідно до такої специфіки адаптації до цифровізації практично не зафіксовано інноваційних підходів до застосування цифрового

інструментарію для розбудови мереж, а також спостережено асиметрію у використанні цифрової інфраструктури. Зазначено, що російські цифрові політичні практики від початку спостережень були зорієнтованими на зовнішньополітичний порядок денний. Це призвело до того, що в масмедійній практиці увага із внутрішньополітичних тем постійно переключалася на зовнішньополітичні загрози, а в офіційній політичній практиці мережі вибудовувалися довкола актуальних питань міжнародного порядку денного, при цьому представники офіційної влади формували його.

Вивчення динаміки параметрів формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики дало змогу визначити декілька типів трансформацій цифрових політичних практик у сучасному світі: 1) холістичний тип, властивий Україні, що характеризується наявністю кореляції між офіційною та масмедійною практикою за низкою показників, репрезентацією популярних цифрових політичних суб'єктів в обидвох практиках, в тому числі для офіційної практики – опозиційних політичних акторів; 2) ізольований тип, властивий Білорусі та РФ – в якому відсутня кореляція між практиками, а також майже не спостерігаються взаємовпливи між ними, різним є склад популярних цифрових політичних суб'єктів, відмінна динаміка розвитку практик (офіційна – домінантна; масмедійна – рецесивна). Однак оскільки масмедійні практики в межах цього типу розвивалися по-різному, запропоновано також виокремлення двох підтипів – ізольований волатильний (із наявністю значних перепадів значень, як правило, викликаних протестними рухами, характерний для Білорусі) та ізольований стабільний (із відповідно стабільними показниками цифрової політичної практики, властивий РФ).

Визначено сучасні особливості цифрових політик України, Білорусі та РФ та на основі динаміки показників формальної моделі спрогнозовано подальший розвиток цих політик.

Обґрунтовано, що мережевий, більш нішевий характер політичної взаємодії в Україні, що склався упродовж останніх років спостережень, призведе до подальшої фрагментації мережевих спільнот в Україні. При цьому увага до внутрішньої політики спадатиме, відбуватиметься постійна змінюваність високопосадовців, збільшуватиметься диспропорція їхньої присутності у межах «економіки уваги». Вітчизняні актори інтенсивніше розбудовуватимуть мережі із використанням потенціалу зовнішніх цифрових гейткіперів. А кількість контактів між внутрішніми політичними акторами спадатиме і надалі. Політична взаємодія ставатиме більш віральною: завдяки вірусному контенту, кількість якого збільшуватиметься, імовірно буде дестабілізувати політичну ситуацію в інтересах третіх сторін. Додатково, зниження інтенсивності динаміки масмедійної цифрової політичної практики може загрожувати подальшій розбудові громадянського суспільства в Україні.

В Білорусі внаслідок тривалого формування мереж на рівні масмедійної практики виникли передумови для утворення децентралізованих мереж тимчасовими опозиційними акторами, які при цьому не мали політичного капіталу. Незважаючи на придушення протестів, що тривають у цій країні, динаміка цифрових політичних практик лишається незмінною: більш пасивна

офіційна, більш активна масмедійна. Це, з одного боку, дає підстави сподіватися на продовження мережевого протесту в Білорусі, але з іншого боку, важливим видається врахування трансформацій, що відбуваються під впливом цифровізації політики та трансформації світопорядку. Вітчизняні актори Білорусі є малоупізнаваними, тож і вони вимушені використовувати потенціал зовнішніх цифрових гейткіперів. Так само, малоінтенсивною є внутрішня політична взаємодія, активізація котрої потрібна для розбудови більш сильних політичних інститутів та мобілізації громадян до участі у політиці.

Для розвитку російської цифрової політики характерним є домінування офіційної цифрової практики. Оскільки останнім часом активність її знижується, це може у подальшому призвести до інтенсифікації масмедійної практики. Офіційна цифрова політична практика залишається стабільною через наявність постійних цифрових суб'єктів. При цьому на рівні масмедійної практики процеси формування цифрових політичних суб'єктів мають низьку активність, що говорить про те, що мобілізація фрагментованих спільнот є утрудненою. Тож централізовані мережі, розбудовані на рівні офіційної практики, забезпечують стабільність системи.

Запропоновано формальні показники структурних елементів цифрової політики, за допомогою яких можливо здійснювати прогнози розвитку цифрової політики. Це ті показники, динаміка яких є найбільш показовою або ж між якими встановлено кореляцію для деяких цифрових політичних практик. З-поміж них експлікованість, збалансованість, співвідношення глобальних та локальних цифрових політичних суб'єктів, емоційність, негативізм, пряма інтертекстуальність. Обґрунтовано, що особливості динаміки цифрових політичних практик можуть бути використані для прогнозування протестної активності. Зокрема, для цього мають враховуватись волатильність та зростання показників на рівні експлікованості, емоційності, негативізму, прямої інтертекстуальності – із позитивною кореляцією між ними.

Аналіз трансформації політичних процесів України, Білорусі та РФ під впливом цифровізації надав змогу типологізувати цифрову політику пост-радянських держав на основі типів трансформацій цифрових політичних практик. Визначено два типи цифрової політики в умовах глобальної цифровізації: стабільний (для якого характерна рівномірна (збалансована) репрезентація цифрових політичних суб'єктів) та динамічний (представленість цифрових політичних суб'єктів асиметрична (незбалансована)). У межах кожного із цих типів виокремлено підтипи: мережевий (із прямою взаємодією з мережами користувачів) та традиційний (із опосередкованою взаємодією). Окреслено найбільш імовірні шляхи трансформації типів цифрової політики під впливом глобального дискурсу, зокрема стабільно-мережевий тип тяжіє до переходу у динамічно-мережевий, а динамічно-традиційний до стабільно-традиційного.

Спостережено як подібні, так і відмінні процеси, що відбуваються в цифровій політиці держав з різними режимами. Наголошено, що подальше

вивчення цих процесів може мати наслідком укладання нової загальної типології цифрових політичних режимів – на основі аналізу цифрової політики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

– монографія:

1. Стеблина Н. О. Стеблина, Н. О. (2020). Цифровізація політики в контексті трансформації сучасного світопорядку : монографія. Одеса : Фенікс, 358 с.

– статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Стеблина Н. О. COVID-19 та трансформація цифрового політичного дискурсу України у 2020 р. *Політичне життя*. 2020. Вип. 2. С. 103 – 110.

3. Стеблина Н. О. Азовська криза та українська передвиборча кампанія у Твіттері : формальний аналіз політичного тексту (на прикладі акаунту Петра Порошенка). *Гуманітарні візії*. 2020. Вип. 6(1). С. 14 – 20.

4. Стеблина Н. О. Емоційність політичної взаємодії (за матеріалами цифрових дискурсів України та РФ). *Політичне життя*. 2020. Вип. 3. С. 70 – 77.

5. Стеблина Н. О. Емоційність та інтертекстуальність в офіційних дискурсах пост-радянських авторитарних держав (Казахстан, Білорусь, Російська Федерація). *Гуманітарні візії*. 2020. Вип. 6(2). С. 21 – 27.

6. Стеблина Н. О. Компаративний аналіз дискурсів колишніх радянських республік і динаміка української цифрової політики. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 32. С. 152 – 157.

7. Стеблина Н. О. Репрезентація політичних акторів у цифровому політичному дискурсі України у 2019 році : формальний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 65. С. 83 – 90.

8. Стеблина Н. О. Репрезентація політичного режиму України у новинах онлайн-видання «Українська правда». *Політичне життя*. 2019. Вип. 4. С. 99 – 108.

9. Стеблина Н. О. Складові цифровізації політики: цифровий форум, цифровий капітал та структура цифрових можливостей. *Політикус*. 2020. Вип. 5. С. 126 – 132.

10. Стеблина Н. О. Способи репрезентації політичних акторів в українському цифровому політичному дискурсі. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. Вип. 3(46). С. 192 – 205.

11. Стеблина Н. О. Трансформація форматів політичних текстів під впливом цифровізації (компаративний аналіз офіційних дискурсів України та Білорусі). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 199 – 206.

12. Стеблина Н. О. Український цифровий політичний дискурс в умовах «гібридної медіасистеми». *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2020. Вип. 1(20). С. 176 – 185.

13. Стеблина Н. О. Цифровий політичний дискурс України та Білорусі (компаративний аналіз репрезентації виборів президента). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 29. С. 245 – 250.

14. Стеблина Н. О. Цифровий політичний дискурс України та географія політичних текстів у 2019 р. *Політикус*. 2020. Вип. 3. С. 115 – 121.

15. Steblyna N. O. Narrative in the Field of Political Communications: the Approaches of Most Cited Papers on Web of Science. *Політичне життя*. 2019. Вип. 3. С. 95 – 100.

16. Steblyna N. O. Poland–Ukraine Relations in the Digital Political Discourse of Poland (on the Material of Polish President Official Website in 2004 – 2015). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2020. Вип. 37. С. 132 – 141.

17. Steblyna N. O. The Battle of Ilovaisk in Ukrainian Digital Political Discourse. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2020. Вип. 33. С. 169 – 181.

18. Steblyna N. O. Transformation of an Authoritarian Regime in the Digital Reality (the Case of Belarus 2006–2015). *Політичне життя*. 2020. Вип. 1. С. 75 – 83.

– статті у наукових фахових виданнях України:

19. Стеблина Н. О. Формальний аналіз політичних новин та особливості політичного дискурсу в авторитарних та перехідних режимах. *Регіональні студії*. 2020. Вип. 23. С. 82 – 86.

– статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, за яким підготовлено дисертацію:

20. Steblyna N. O. Official Discourses of Post-Soviet Countries Transformations in the Digital Reality (2005-2019). *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2020. Vol. 7. No. 4. P. 110 – 115.

21. Steblyna N. O. Political Discourse and News Values Perception in Donald Trump's Era: How Ukrainian Students Create News about US President Speech. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2020. Vol. 7. No. 2. P. 254 – 263.

22. Steblyna N. O. Selling Insecurity via Twitter: Ukrainian President's Posts and Modern Political Discourse. *Przeglad Strategiczny*. 2020. Vol. 13, P. 317 – 331 (Scopus).

23. Steblyna N. O. Transformation of the Europe's Concept in WWII Speeches by Russian Presidents (2004-2019). *Slovak Journal of Political Sciences*.

2020. Vol. 20. No. 1. P. 121 – 137 (Scopus).

24. Steblyna N. O. Uncertain Geography of the Local News and Civic Participation in New Media Era. *Communication Today*. 2018. No. 9 (1). P. 78 – 92 (Scopus).

– **статті в наукових виданнях України: праці, які додатково відображають результати дисертації:**

25. Стеблина Н. О. «Пресрелізм» у місцевій пресі : контекст журналістського матеріалу та особливості сприйняття повідомлень одеських медіа. *Діалог : Медіа-студії*. 2016. Вип. 22. С. 52 – 70.

26. Стеблина Н. О. Друга світова війна як міф сучасного російського спічрайтингу (на матеріалі промов перших осіб Російської Федерації на Красній площі). *Діалог : Медіастудії*. 2014. Вип. 18-19. С. 294 – 304.

27. Стеблина Н. О. Ексклюзивні новини місцевих сайтів: якість контенту та методи збору інформації. *Образ*. 2018. Вип. 1(27). С. 37 – 51.

28. Стеблина Н. О. Новини чи піар? Або чи можливо дотримуватися професійних стандартів у мережевих ЗМІ? *Діалог : медіа-студії*. 2015. Вип. 21, С. 36 – 48.

29. Стеблина Н. О. Поява мультимедійності, гіпертекстуальності та інтерактивності на місцевих інформаційних сайтах, або Як одеські електронні видання опановували мережу (за матеріалами сайтів «Репортер» та «Думская» за 2005-2014 роки). *Діалог : Медіастудії*. 2018. Вип. 24. С. 180 – 209.

30. Стеблина Н. О. Пресрелізм у мережевих виданнях, або Як журналісти допомагають владі виховувати слухняних громадян. *Масмедіа. Демократія. Інформаційна війна. Науково-практичне видання*. Київ : СПД Матвієнко. 2014. С. 43 – 52.

31. Стеблина Н. О. Принципи добору новин мережевими виданнями: як інтернет-журналісти центральних ЗМІ подають інформацію про події у регіонах України. *Соціальні комунікації : теорія і практика*. Київ : МЦД СК «Комтека». 2015. С. 105 – 110.

32. Стеблина Н. О. Стратегії PR-звернень у соціальних мережах (на прикладі акаунтів провідних українських операторів мобільного зв'язку). *Діалог : медіа-студії*. 2014. Вип. 17. С. 166 – 175.

33. Стеблина Н. О. Тексти офіційного політичного дискурсу як індикатор еволюції політичного режиму (на матеріалі промов українських президентів). *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2019. Вип. 4. С. 85 – 95.

34. Steblyna N. O. Are You President's PR-service or News Agency? Petro Poroshenko's Visits Coverage by Ukrainian Local News Sites. *Діалог : Медіа-студії*. 2017. Вип. 23. С. 175 – 194.

– **тези наукових доповідей на конференціях:**

35. Стеблина Н. О. Способи виявлення матеріалів із ознаками політичної замовності під час передвиборчої кампанії виборів президента України 2019.

Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: зб. матеріалів конференції. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 29 – 32.

36. Стеблина Н. О. Новини офіційного сайту Президента Республіки Польща та українсько-польські відносини. *Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація*. Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 175 – 177.

37. Стеблина Н. О. Стеблина Н. О. Чи потрібна юзерам медіаграмотність? UGC та сприйняття новин із ознаками замовності (на матеріалі коментарів відвідувачів одеського сайту «DUMSKAYA.NET»). *Збірник статей Четвертої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2016. С. 434 – 444.

38. Steblyna N. For Russia, the war has never ended. *New Eastern Europe. The Intermarium in the 21st century Conference Proceedings*. URL: <https://neweasterneurope.eu/2017/07/06/for-russia-the-war-has-never-ended/>

АНОТАЦІЯ

Стеблина Н. О. Цифровізація державної політики як дискурс сучасності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, МОН України. – Вінниця, 2021.

Здійснено комплексне дослідження цифрової політики як нового феномена політичного процесу в сучасному світі, що виникає під впливом глобальної цифровізації. Виявлено, що цифровізація політики є валентним, нестійким, незавершеним процесом, що можна пояснити самою природою глобальної цифровізації, що постійно самовдосконалюється та самооновлюється. Це позначається і на принципах формування цифрових політичних суб'єктів, які постійно удосконалюють свій інструментарій через утворення усе більш масштабних спільнот. Тож баланс сил у цифровому світі залежить від миттєвої інтеграції цих спільнот тими або іншими цифровими політичними суб'єктами.

Цифровізацію державної політики описано як постійну модифікацію цифрової інфраструктури політичного процесу. Встановлено категорії для вивчення цифровізації політики з метою виявлення її впливу на дискурс сучасності: «цифрова політика», «цифрові політичні суб'єкти», «цифрові політичні практики», «цифровий політичний контент», «вірусна політика».

Для окреслення особливостей сучасної цифрової політики держави запропоновано ідеальну модель цифрової політики, яка дозволяє визначити зміст та принципи трансформації політики держави у цифровому середовищі, зокрема: 1) процедуру утворення нового типу політичного актора – цифрового

політичного суб'єкта; 2) перехід до нового типу політичної взаємодії – утворення мереж різних типів для здійснення політики у межах цифрових політичних практик, 3) способи використання цифрової інфраструктури для здійснення політики, 4) принципи продукування нового типу політичного контенту, що змінює структуру та формати політичних текстів. Розроблено формалізовану комп'ютерну модель цифрової політики.

Укладено періодизацію цифровізації політики України, Білорусі та РФ упродовж 2005-2019 років. Визначено специфіку еволюції цифрової політики України, Білорусі та РФ під впливом дискурсу глобальної цифровізації. Створено авторську типологію сучасної цифрової політики держав в умовах глобальної цифровізації (динамічний і стабільний тип із підтипами). Виявлено типи трансформацій цифрових політичних практик у сучасному світі на основі дослідження та співставлення динаміки параметрів формалізованої комп'ютерної моделі цифрової політики (холістичний та ізольований типи з підтипами).

Ключові слова: цифровізація політики, цифрова політика, цифрова політична інфраструктура, цифровий політичний суб'єкт, модель цифрової політики, цифрові політичні практики

АННОТАЦИЯ

Стеблина Н. А. Цифровизация государственной политики как дискурс современности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Донецкий национальный университет имени Василия Стуса, МОН Украины. – Винница, 2021.

В диссертации предоставлено комплексное исследование цифровой политики как нового феномена политического процесса в современном мире, который возникает под влиянием глобальной цифровизации. Выявлено, что цифровизация политики является валентным, неустойчивым, незавершенным процессом, что можно объяснить самой природой глобальной цифровизации, которая постоянно самосовершенствуется и обновляется. Это влияет и на принципы формирования цифровых политических субъектов, которые постоянно усовершенствуют свой инструментарий через создание все более масштабных сообществ. Следовательно, баланс сил в цифровом мире зависит от мгновенной интеграции этих сообществ теми или иными цифровыми политическими субъектами.

Цифровизация государственной политики рассматривается как постоянная модификация цифровой инфраструктуры политического процесса. Установлены категории для изучения цифровизации политики с целью выявления ее влияния на дискурс современности. «Цифровая политика», «цифровые политические субъекты», «цифровые политические практики», «цифровой политический контент», «вирусная политика».

Для определения особенностей современной цифровой политики государства предложена идеальная модель цифровой политики, которая позволяет определить содержание и принципы трансформации политики государства в цифровой среде, а именно: 1) процедуру формирования нового типа политического актора – цифрового политического субъекта; 2) переход к новому типу политического взаимодействия – создания сетей разных типов для осуществления политики в цифровых политических практиках; 3) способы использования цифровой инфраструктуры для осуществления политики; 4) принципы производства нового типа политического контента, который изменяет структуру и форматы политических текстов. Разработана формализованная компьютерная модель цифровой политики.

Создана периодизация цифровизации политики Украины, Беларуси и РФ на протяжении 2005-2019 годов. Определена специфика эволюции цифровой политики Украины, Беларуси и РФ под влиянием дискурса глобальной цифровизации. Создана авторская типология современной цифровой политики государств в условиях глобальной цифровизации (выделены динамический и стабильный типы с подтипами). Выявлены типы трансформаций цифровых политических практик в современном мире на основе исследования и сопоставления динамики параметров формализованной компьютерной модели цифровой политики (холистический и изолированный типы с подтипами).

Ключевые слова: цифровизация политики, цифровая политика, цифровая политическая инфраструктура, цифровой политический субъект, модель цифровой политики, цифровые политические практики.

SUMMARY

Steblyna N.O. State Politics' Digitalization as the Discourse of Modernity.
– Manuscript.

Thesis submitted to obtain a ScD degree in political science according to a specialty 23.00.02 “Political Institutions and Processes”. – Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

Digital politics as a new phenomenon of political process, which emerged because of global digitalization, is discovered in the research. It's stated, that politics' digitalization is a variable, unstable, ongoing process. This may be explained by the digitalization' nature as a process, which constantly improves and renews itself. Because of that, political subjects' modification happens constantly, they keep on improving their digital potential through making communities of a larger scale. Thus, power balance in the world depends on communities' rapid integration by digital political subjects.

State politics' digitalization is observed as a reflection of the digital infrastructure's constant modifications during political processes. In order to define the influence of politics' digitalization on the discourse of modernity the categories

for studying politics' digitalization have been set: 'digital politics', 'digital field', 'digital political subjects', 'digital political practices'. The discourse of modernity is understood as a digital field, consisting of code systems inside which senses are set. A field predetermines a procedure of forming digital political subjects, creating digital infrastructure and mechanisms of integration of fragmented communities. Digital politics is defined as a process of shaping digital discourse within changing digital infrastructure which is constantly modified within network reality of modern politics and society. Digital political subjects are political actors of a new type. They use the potential of fragmented communities and integrate networks in order to influence the processes of defining and making political decisions. Digital political practices is a procedure of converting / recoding senses into texts, and this generates new texts and new senses.

An ideal model of digital politics was offered for describing peculiarities of modern digital state politics. The model allows to define content and principles of state politics' transformations in digital setting, such as: 1) a procedure of making a new type of a political actor – a digital political subject; 2) a transition to a new type of political interactions – creating networks of different types for political activity within digital political practices; 3) the ways of exploiting digital infrastructure for political activity; 4) the principles of production of a new type of political content which changes the structure and formats of political texts. A formal computer model of digital politics was designed.

Specificity of evolution of digital politics in Ukraine, Belarus and Russian Federation under the influence of discourse of global digitalization was defined. Constant digital political subjects initiate decentralized networks and use direct ways of interactions (with dissemination of viral messages) in Ukraine. On the other hand, large-scale centralized networks are initiated by episodic digital political subjects in Belarus and Russian Federation. And viral messages aren't produced on the official level.

Several periods of digitalization of politics were observed: 1) a proto-digital period with transition from offline towards online techniques of political interactions; 2) a personalized period with popular political actors being the centre of networking; 3) a space oriented period with dominance of globalized political subjects.

The author's typology of modern digital state politics, which occurs within global digitalization, was designed. A stable type with the balanced representation of digital political subjects and a dynamic type with unbalanced one were proposed. Several subtypes were also observed in our research (traditional and network). The types of transformations of digital political practices in the modern world were defined after discovering and comparing the formal computer model of digital politics' indicators. A holistic type with correlations and interactions between the official and mass media digital practices and an isolated type without ones were discovered.

Keywords: politics digitalization, digital politics, digital political infrastructure, digital political subject, digital politics model, digital political practices.

Підписано до друку 7.04.2021.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 1,8.
Тираж 100 прим. Зам. № 134.

Друк Типографія «Флеш»
65107, м. Одеса, вул. Канатна, 83
Відповідальний за тираж – Камінський О. В.